

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК ВИРАЖЕННЯ ЙОГО ПЕДАГОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ І ДУХОВНОЇ СУТНОСТІ

У статті розглядаються методологічні проблеми оцінки екологічності комунікативної компетентності викладача як вираження його педагогічної позиції. Представлено розуміння духовності як екзистенціальної характеристики людини, сутнісного атрибуту, що надає людині відчуття цілісності та інтегрованості, а педагогічна позиція розглядається як виявлення трансцендентної позиції викладача, у якій виявляється його духовна сутність.

Ключові слова: духовність, трансцендентна позиція, педагогічна позиція, комунікативна компетентність.

В статье рассматриваются методологические проблемы оценки коммуникативной компетентности преподавателя как выражения его педагогической позиции. Представлено понимание духовности как экзистенциальной характеристики человека, сущностного атрибута, придающего человеку ощущения целостности и интегрированности, а педагогическая позиция рассматривается как выявление трансцендентной позиции педагога, в которой обнаруживается его духовная сущность.

Ключевые слова: духовность, трансцендентная позиция, педагогическая позиция, коммуникативная компетентность.

Methodological problems of the assessment of communicative competence of a teacher as the expression of his pedagogical position is considered. Understanding of spirituality as an existential feature of a person, his essential characteristics, that gives a man a sense of completeness and integrity, is submitted. Pedagogical position is regarded as the expression of transcendental position of a teacher which shows his spiritual nature.

Key words: spirituality, transcendental position, pedagogical position, communicative competence.

Вища освіта сьогодні набуває чинника соціально-економічного, інтелектуального і духовного оновлення суспільства, основного ресурсу його інноваційного розвитку. Її провідними сутнісними ознаками вважають безперервність та компетентність як запоруку саморозвитку особистості, конкурентоздатності упродовж життя. Але цього вже не спроможна забезпечити традиційна знаннево-просвітницька парадигма, схема «знання – вміння – навчання».

Реформування вищої освіти потребує нових підходів щодо методології, змісту, еволюції її концентуалістики, розкриття спектру індивідуальних можливостей особистості.

Постановка проблеми

Вимоги до професійної підготовки випускників вищих навчальних заходів зростають, тому спрямовується діяльність на забезпечення контекстно-професійної моделі навчання, компетентнісного підходу, системності й міжпредметності

знань, без чого неможливе повне забезпечення тривірневої вищої освіти (бакалаврат, магістратура, докторантура) і збереження її фундаментальності.

Президент АПН України, академік Василь Кремень у своїй промові на міжнародній науково-практичній конференції під патронатом ЮНЕСКО «Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції» підкреслив, що нині людство вступило в епоху нової духовності, нової культури, нової освіти. Інноваційність мислення й інноваційна діяльність набула надзвичайного значення для усіх сфер життєдіяльності, а особливо для освіти й педагогіки, оскільки через освіту в першу чергу можна підготувати, і вже почали це робити, людину з інноваційним типом мислення, культури і здатності до того типу діяльності.

Важко знайти у гуманітарному науковому просторі проблему більш актуальну, ніж проблема розвитку особистості. Адже розв'язання цієї

проблеми, з одного боку, визначає подальше життя, долю і самореалізацію кожного громадянина, особистості, а з іншого, – розвиток особистості громадян визначає долю цієї нації [3].

Вочевидь, все це висуває певні вимоги як до особистості викладача, так і до професійних якостей.

Аналіз досліджень і публікацій

Педагогічна професія відноситься до соціономічних видів праці, де спілкування є професійно значущою, суттєвою стороною. У роботах Г. О. Балла, М. Й. Боришевського, С. Л. Братченко, В. М. Галузяка, М. М. Заброцького, В. О. Кан-Каліка, М. Н. Корнева, Я. Л. Коломінського, О. В. Киричука, С. Д. Максименка, С. О. Мусатова, Л. Е. Орбан, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелєвої, Т. С. Яценко та інших обґрунтовується розуміння педагогічного спілкування як суттєвої, глибинної характеристики педагогічного процесу, різновиду професійного спілкування, через яке відбувається соціально-психологічна взаємодія викладача з студентом. Змістом такої взаємодії виступає обмін інформацією, пізнання особистості студентів, здійснення виховних впливів, створення оптимальних умов для розвитку мотивації навчання і забезпечення творчого характеру їх учбової діяльності тощо.

На наш погляд, тим пояснювальним конструктом, що з достатньою повнотою і точністю може відобразити істотні сторони спілкування викладача з студентами як вираження педагогічної позиції першого є поняття комунікативної компетентності викладача. Це поняття характеризує його засновану на знаннях та досвіді здатність орієнтуватися у ситуаціях професійного спілкування, розуміти мотиви, інтенції та стратегії поведінки (як свої власні, так і студентські), рівень освоєння технології та психотехніки спілкування, у якій опосередковано виражаються морально-світоглядні налаштування, загальна спрямованість та педагогічна позиція особистості. У даній статті ми ставили за мету обговорити ряд методологічних проблем психологічної оцінки комунікативної компетентності і, відповідно, педагогічної позиції викладача.

У кожний момент свого життя людина протистоїть світу, займає певну позицію як щодо свого природного і соціального оточення, зовнішнього середовища, так і до власного внутрішнього світу, виявляє інтегральне, властиве лише цій позиції ставлення до різних проявів свого життя (В. Франкл). Можна виділити, приміром, рефлексивну позицію, яка займається щодо наявних у свідомості якостей, про спонтанну появу якої у ранньому віці можна судити по затримці реакції дитини на діючий стимул, в силу чого появляється гальмування безпосередньої активності. Особистісна позиція виражає ставлення до власного буття в цілому, виникаючи з чутливості до його різних сторін як домінуючого інтересу, як певний тип цінності. Нарешті,

трансцендентна позиція означає вихід людського буття за власні межі.

Власне кажучи, наявність позиції передбачає втілення деякої цілісності в конкретність, саме на цьому ґрунтується сама можливість позиції. Зі сказаного витікає, щонайменше, що від міри володіння власною цілісністю (трансцендентне переживання) залежать можливості людини у виборі позиції.

Екзистенціальною характеристикою людини, тим сутнісним атрибутом, що надає їй відчуття власної цілісності, інтегрованості є духовність. Це особлива якість нашої взаємодії з іншими людьми, трансцендентне обґрунтування тієї істинної взаємодії, яка потенційно можлива, однак не завжди реальна, виявлена у бутті (тоді вона відображається нашою свідомістю як туга за істинним буттям, за співбуттям з іншими людьми, за собою істинним).

Для аргументації такого розуміння пошлемося на міркування С. Л. Рубінштейна [4], який підкреслював, що свідомість людини перетворюється у самосвідомість світу; світ усвідомлює себе через людину. Приведемо також думку Е. Фромма [6] про духовну сутність людини як про життя, що усвідомлює саме себе, та розмірковування К. Юнга [7] про наявність за нашим свідомим «я» деякого постійного центру (справжнього «Я», внутрішнього, духовного, трансцендентного за межі свідомості та розуму), з якого воно «повертається» до поля свідомості.

Духовне в людині зосереджується, концентрується у вигляді трансцендентної позиції. Без такої позиції людина відмовляється від власної сутності, живе не своїм, а чужим життям. У цьому випадку в її психологічному просторі місце духовності, як виявлення людської сутності, займає переживання енергетичного потенціалу, спрямованого на досягнення певного результату. Людина заперечує власне тілесне («я так хочу»), соціальне («мені все дозволено») і психічне («можу в собі подавити»), не створюючи взамін нічого якісно (позитивно) нового.

Екзистенціальний вакуум, породжений фрустрацією потреби людини у трансцендентному переживанні, унеможливує досягнення нею інтегрованості власної психічної реальності. Остання розпадається на окремі деталі, не ув'язані між собою модальності. Виникає порожнеча, в якій єдино реальними стають лише організмичні, індивідні властивості людини.

Дезінтегрованість людської психіки виражається по-різному. Це і масова втрата людьми материнських та батьківських почуттів аж до повного руйнування емоційних та інтелектуальних зв'язків між поколіннями, і готовність до насильства як методу вирішення любых конфліктів, і дитяча проституція та злочинність. З іншої сторони, це втрата людиною основи моральних переживань та вчинків, – почуття власної гідності та честі; місце моралі все частіше займають групові норми

поведінки, а сама людина оголошується предметом купівлі-продажу.

Трансцендентне переживання пов'язане зі зустріччю з абсолютним, безмежним, неосяжним, що виходить за межі відчуттів людини. Людина пізнає абсолютне у символі (міфі), саме символ робить абсолютне достатньо реальним для того, щоб можна було зайняти пов'язану з ним трансцендентну позицію. Людині потрібні такі міфи для досягнення трансцендентного переживання. Вони несуть у собі потужний заряд психічної енергії, наповнюють смыслом людське життя, роблять людину сильною, спроможною винести любові випробовування.

Особливим проявом трансцендентної позиції (або відсутності останньої) виступає педагогічна позиція, оскільки в її основі лежить переживання рівня залежності людей один від одного. Переживання екзистенції іншої людини тут персоніфікується та співвідноситься з переживання власної рівності (нерівності) з нею як момент прийняття рішення про вплив на неї, про дозволеність такого впливу, яка обґрунтовується саме цими екзистенціальними переживаннями. По суті, займати педагогічну позицію стосовно когось – це приймати рішення про вплив на нього, вчити його через цей вплив доцільній поведінці, тобто ставати для цієї людини носієм мети, смислу життя. В історії офіційної та народної педагогіки представлено ряд типів педагогічних позицій. Не зупиняючись на характеристиках останніх, вкажемо ще раз, що кожна з них буде знаходити відповідне вираження в типологічно-стильових характеристиках педагогічної взаємодії та особливостях комунікативної компетентності викладача.

Одним із стратегічних завдань реформування освіти вищої школи є її переорієнтація на особистісний розвиток студентів. Останнє можливе лише за умови забезпечення викладачем певного типу управління діяльністю студентів, а саме, – рефлексивного, яке полягає у зміні позиції студента, у перетворенні його із об'єкту зовнішніх впливів у активного суб'єкта власної діяльності, здійснюваної у загальному контексті соціального життя, у розвитку його спроможності до самоуправління (саморегулювання, самоорганізації та самоконтролю) власною діяльністю. Така педагогічна взаємодія (і адекватний їй рівень комунікативної компетентності викладача), створює умови для суб'єктного розвитку студентів. При цьому найбільш високий рівень буде у тієї взаємодії викладача з студентами, завдяки якій створюються також умови для особистісного і професійного розвитку викладача.

Орієнтуючись на запропонований вітчизняним психологом Г. О. Ковальовим [2] загальний підхід до визначення стратегій педагогічної взаємодії, розрізняють її монологічну та діалогічну різновиди.

У випадку монологічної стратегії лише педагог є повноцінним суб'єктом діяльності, «носієм істини», що стосується як її імперативного, так і маніпулятивного проявів.

Монологічна стратегія не заперечує використання викладачем, наряду з іншими, і діалогічних процедур, однак останні відіграють допоміжну, службову роль.

Вищий рівень комунікативної компетенції притаманний діалогічній стратегії, принципова відмінність якої полягає, насамперед, у орієнтації педагога на співробітництво з студентом, визнанні принципової особистісної рівноцінності з ним у діалозі та спільній творчості, коли за студентом визнається право на власну позицію, яку, звичайно, слід обґрунтовувати. Викладач, користуючись своїм досвідом і знаннями, звертає увагу на її слабкі сторони, але він принципово поважливо ставиться до думки студента і, за необхідності, вносить корективи у власну позицію.

Орієнтація на таку стратегію педагогічної взаємодії пов'язана з педагогічним оптимізмом, доброзичливою вимогливістю, поєднаною з довірою до самостійності студента на позитивний потенціал. Її носіям притаманні:

- впевнена відкритість, щирість та природність у спілкуванні;
- безкорислива чуйність та емоційне прийняття учнів як партнерів по спілкуванню;
- індивідуальний підхід до вирішення педагогічних задач, поглиблене та адекватне сприймання та розуміння поведінки студентів, їх особистісної проблематики, врахування полімотивованості їх вчинків;
- цілісний вплив на особистість та її ціннісно-смыслові позиції;
- висока імпровізаційність у спілкуванні, готовність до новизни, орієнтація на обговорення, дискусію;
- прагнення до власного професійного та особистісного розвитку;
- достатньо висока і адекватна самооцінка;
- розвинуте почуття гумору тощо.

Висновки

Таким чином відповідати вимозі комунікативна компетентність вчителя буде за умови розвитку його компетентності у реалізації, насамперед:

- суб'єкт-суб'єктної взаємодії з партнерами по спілкуванню (зрозуміло, що спілкування за типом розпоряджень, інструкцій, вимог тощо також має бути освоєною педагогом);
- компетентності у розв'язанні не лише репродуктивних, але й продуктивних задач спілкування;
- компетентності у реалізації як операційно-інструментального, так і особистісного, глибинного рівня спілкування.

Саме принцип опори на результати навчання й компетентності і створює умови для забезпечення орієнтації освітніх програм на особистість студента, тобто акцент у навчанні зміщується з того, що знає, хоче й може викладати, на те, що потрібно студентові, адже освітню програму відтепер треба орієнтувати на результати навчання, формування компетентності студента.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. М. Компетентність у навчанні. Енциклопедія освіти / Н. М. Бібік; Гол. ред. В. Г. Кремін. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 408–420.
2. Ковалев Г. А. Диалог как форма психологического воздействия / Г. А. Ковалев // Общение и диалог в практике обучения, воспитания и психологической консультации. – М., 1987.
3. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції // Освіта України. – 2009. – 3 червня. – № 23.
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : «Питер», 2000. – 712 с.
5. Технологія спілкування (комунікативна компетентність вчителя: сутність і шляхи формування) / С. Д. Максименко, М. М. Заброцький. – К. : Главник, 2005. – 112.
6. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – М. : Республика, 1994. – 447 с.
7. Юнг К. Г. Проблемы души нашего времени / К. Г. Юнг. – М. : Прогресс, Универс 1994. – 336 с.

Рецензенти: Мещанінов О. П., д.пед.н., професор;
Лебідь С. Г., к.пед.н., доцент.

© Шевчук Т. О., 2012

Дата надходження статті до редколегії 12.04.2012 р.

ШЕВЧУК Тамара Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського НУС.

Коло наукових інтересів: інноваційні педагогічні технології, актуальні проблеми виховання студентської молоді, виховання емоційної культури студентів, шляхи підвищення психологічної підготовки спеціалістів-аграріїв.